

Salgueiro , zao

Salgueiro prende de póla
ameneiro, de raíz;
amores que fostes doutro
para min xa non servís.
[Popular]

Salix atrocinerea Brot

Cast. Sauce, Ing. Grey willow, Fr. Saule

SALIX é o nome latino; do seu derivado SALICARIU vén o galego. *Atrocinerea*, do latín CINEREU: 'cincento' e ATRU: 'escuro', alude á tonalidade agrisada e escura das follas e ramas novas.

Arbusto ou árbore de ata 10 m. de alto; a codia é de cor parda e vive cerca da auga.

As follas son caedizas, simples (non divididas), opostas, de forma oval e con un pecíolo curto.

Flores unisexuais, é dicir: as masculinas e as femininas están en distintas árbores; florece a finais do inverno ou comezos da primavera. Tanto as flores femininas como as masculinas aparecen dispostas en grupos chamados amentos; cada flor masculina ten dous estames moi visibles.

Flor masculina

Flor feminina e froito

As sementes son moi pequenas (case non se ven a simple vista), e están rodeadas de moitos peliños brancos que serven para que as disperse o vento.

Semente

Utilidades: Emprégase algo para cestería, pero esta especie non é moi apreciada porque é pouco flexible. Para curtir peles, obténdose unha cor vermella como sangue. Ecoloxicamente desenvolve un papel moi importante como fixador das ribeiras dos ríos.

Nas beiras dos ríos e nas zonas inundadas instálanse comunidades vexetais características que se chaman *bosques de galería* ou *bosques de ribeira*, e que teñen grande importancia ecolóxica e paisaxística. Estas comunidades regulan a temperatura e luminosidade das augas, proporcionan refuxio e alimento á fauna acuática e terrestre, comunican entre si ecosistemas de xeito que contribúen a conservar a biodiversidade e actúan como filtros verdes que limitan a chegada aos ríos de augas contaminadas e arrastres sólidos.

Os bosques de ribeira ocupan unhas 25000 Ha en Galicia, sendo os máis representados os ameneirais, nos que a especie dominante é o ameneiro. As principais especies acompañantes son o freixo, o bidueiro, o salgueiro común e o sabugueiro.

Ás beiras do estanque situado onda o Conservatorio de Lalín consérvase unha pequena porción dun bosque de ribeira, que se debería intentar recuperar noutras zonas do paseo do Pontiñas.

Herba da Pampa

Cortaderia selloana

Gramínea perennifolia, de tamaño moi grande, con follas estreitas, ásperas, arqueadas, de ata 2 m. de longo; as flores forman un longo acio branco; os froitos son dispersados polo vento.

Orixinaria de América do Sur, introduciuse como ornamental. Na actualidade é unha especie invasora en gran parte de España; ten profundas raíces, polo que é difícil de eliminar. Moi prexudicial porque despraza a vexetación autóctona.

Unha ameaza (máis)

Este número monográfico d'A Marela Tarabela responde a unha proposta que se lle fixo ao alumnado de 4º ESO de CC Medio Ambientais. O traballo de campo realizouse en maio e xuño 07

Un planeta sen árbores é un planeta morto
(John Button e Friens of the garth)

A marela tarabela

Boletín da Biblioteca do Instituto "Ramón María Aller Ulloa"

Nº 5

Xuño - 07

O bosque de ribeira

Un piollo polo monte
vai vestido de encarnado,
co seu machadiño ao lombo
para cortar un carballo.

[Popular]

O ano pasado a biblioteca quixo explorar as árbores que había no recinto do Instituto. Chamou polos de Ciencias Medio Ambientais e puxo á súa disposición todos os seus recursos.

A Marela nº3 recolleu o seu traballo

Este ano convidounos a dar uns pasiños máis. A uns 200 m, temos os restos do que un día foi un bosque de ribeira.

Alí se achegaron e este é un dos resultados do seu estudo.

Ameneiro, amieiro
Bidueiro, vido
Carballo
Cerdeira
Espíño albar
Freixo
Pereira brava
Pradairo
Sabugueiro
Salgueiro
Herba da Pampa

Coordinación decente:
Berta Calvín.
Fotos: Carlos Míguez.
Edición: Mario Pereira

Meu Santiño San Andrés,
feito de pau de amieiro;
primo carnal dos meus zocos
neto do meu tabaqueiro.
[Popular]

Flores

Froito

Follas

Raíz

Ameneiro [amieiro, abeneiro, pau do demo]

Alnus glutinosa (L.) Gaertner.
Cast: Áliso; Ing. Alder tree; Fr.: Aulne, aune, alisier

AMIEIRO procede dunha voz prelatina.. ALNUS é a palabra latina para *amieiro*. GLUTINOSA, significa en latín 'viscosa' e débese a que as ramiñas novas son pegañentas.

Árbore de copa alta, que pode acadar de 20 a 30 m de altura.
As flores son unisexuais, aparecendo no mesmo pé as masculinas e as femininas; as masculinas agrúpanse en amentos longas e colgantes, e as femininas son de pequeno tamaño e protexidas con escamas; florece no inverno.
Os froitos maduran no outono, a cada un contén dúas sementes aladas.
As raíces do ameneiro teñen unhas bacterias asociadas en simbiose (*Frankia alni*), que fixan o nitróxeno atmosférico.
Utilidades: A madeira é branda e lixeira, moi resistente á auga. Empregouse para facer eixos de carros, tallas, pratos e cuncas, zocos e zocas; a codia para curtir; tamén é bo combustible.

Bidueiro, bídalo, bido. *Betula alba L.*

Abedul; Ing.: Birch; Fr.: Boule

Do latín BETULA 'bidueiro' e ALBA 'branco' en alusión á codia.
Árbore duns vinte metros de altura; o toro adoita ser curto e dereito, coa casca lisa e branco-prateada con liñas horizontais grises.
Follas simples, caedizas e alternas, de forma algo triangular, punta alongada e estreita e bordo irregularmente serrado; tamaño de 4 a 6 cm.

Flor feminina

Flor masculina

Froito

Flores unisexuais agrupadas en amentos, estando as masculinas e as femininas na mesma árbore.
As masculinas no extremo das políñas, en amentos solitarias ou en grupos de dous ou tres, de 1 a 6 cm. de lonxitude. As femininas de cor verdosa, de 2 a 3 cm.
Os froitos son pequenos, aplanados e con dúas ás, agrupados nunha infrutescencia cilíndrica que se desfai ao madurar de xuño a setembro.
Utilidades: Antigamente empregábase para facer pezas do arado romano, e as pólas finas para facer vasoiras para limpar as eiras e separar o gran dos restos de palla nas mallas; tamén se empregaba para castigar aos nenos fedellos nas escolas. É bo combustible, e pode empregarse para obter pasta de papel; en Galiza serve para fabricar os típicos pratos do polbo, zocos e zocas. Na zona de Lalín usábase para facer esqueiros.

Pereira brava *Pyrus cordata esv.*

Cast. Peral silvestre; Ing. Pear tree; Fr. Poirier

Do latín PYRUS 'pereira'; CORDATA 'con forma de corazón', alude á forma das follas.
Preséntase a maioría das veces como mata ou arbustiño, aínda que pode acadar talla de árbore (de 10 a 15 m.); ten tronco de casca escura e é unha planta espiñosa.
Follas alternas, con certo aspecto de corazón e levemente dentadas.

As flores están agrupadas en inflorescencias; o cáliz ten 5 sépalos soldados en tubo; a corola é branca con 5 pétalos; 20 estames, e ovario con 5 estilos libres.

Os froitos son pomos, estreitados na base e con restos de cáliz no ápice, de cor verdosa ou avermellada.

Florece na primavera e os froitos maduran no verán.
Utilidades: É un combustible de calidade e produce un bo carbón vexetal. Empréganse como patróns para enxertar, xa que as pereiras resultantes aclimátanse moi ben e son resistentes a pragas e doenzas.

Pradairo *Acer pseudoplatanus L.*

Cast. Arce, falso plátano; Ing. Maple; Fr. Érable

A voz galega remite ao lat. PLATANARIU (de PLATANUS). *ĀCER* -*ĒRIS* é outro nome latino da árbore.
Árbore de ata 25 m de alto, con tronco de codia lisa e agrisada de nova, e despois escamada.
Follas caducas, simples, opostas, grandes (de 8 a 16 cm.), con 5 lóbulos aguzados e desigualmente dentados, co envés mate case branco e pecíolo longo.

Flores amarelo-verdosas, agrupadas en acios colgantes. Corola de cinco pétalos e cáliz de 5 sépalos, todos verdes pubescentes; oito estames; o ovario ten aspecto bilobulado.

Os froitos son sámaras, e están compostas por dúas sementes sen pelo, con nervios marcados, unidas por un lado e con ás alongadas, e collen no outono unha cor pardo-vermellada.

Utilidades: En ebanistería e na elaboración de chapá. Tamén é árbore de sombra e adorno..

Sabugueiro, bieiteiro

Sambucus nigra L.

Cast. Saúco, Ing. Elder, Fr. Sureau

Arbusto ou arboriña de 2 a 10 m , con tronco de casca fendida e cor agrisada. Ten a copa densa e arredondada, e as políñas teñen unha medula branca no seu interior. As follas son caedizas, compostas por cinco ou sete folíolos dentados ou serrados; desprenden un olor moi característico.

Flores: Agrupadas nunha inflorescencia moi grande, duns 15 cm.; cada flor ten cáliz en forma de tubo con 5 dentes; 5 pétalos soldados, de cor branco crema; 5 estames con anteras amarelas; ovario con estigma de cor branca.
Os froitos son baías negras e lustrosas cando maduran, a finais do verán.

Utilidades: A madeira consérvase ben polo que se emprega para facer estacas; os froitos para colorear e aromatizar o viño; os talos ocios eran empregados polos rapaces para faceren xoguetes (tiratacos, frautas); polas súas propiedades medicinais utilízase contra as dores de cabeza, infusións para arrefriados, as follas como compresas para as feridas e as flores como sudorífico e diurético.

Manuel García González (de Cangas de Cancelas) infórmanos de que se emprega -cando nos ortigamos- para aliviar a dor, refregando as follas na zona danada. Tamén de que se usaba para branquexar o liño.

Folla e flor

Ían á flor do sabugueiro,
para lava-los ollos,
ó doe-los ollos co fume,
había que secala,
botábase a ferver
e lavábanse os ollos con ela,
e cheiraba a auga,
diciu unha vella:
ferveime ei o leite.
quería que lle fervesen o leite
na pota onde coceran as flores,
non me lavedes a pota,
quería que lle cheirase ó sabugueiro

[Araújo, Emilio: *Cinsa do vento*]

Cerdeira Prunus avium L.

Cast. Cerezo / Ing. Cherry tree / Fr. Cerisier

Cerdeira vén de CERESARIA (derivado de CERESIA 'cereixa'). O nome científico, do lat. PRUNU 'ameixeira' e AVIU- 'lonxe do camiño, que nace en sitios inaccesibles'.

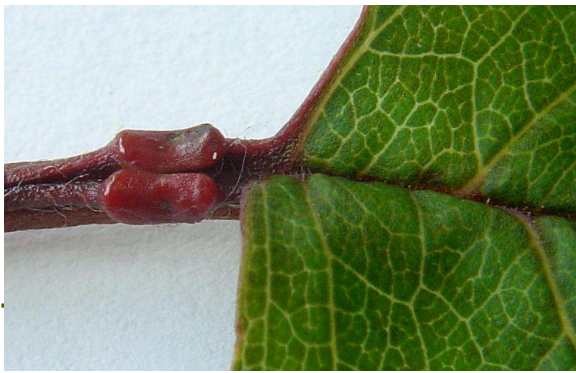
Árbore de ata 25 m de alto, con tronco ben formado, de casca avermellada ou agrisada e horizontalmente anelada.

Follas caducas, dobremente dentadas que levan dúas glándulas vermellas na base. Estas glándulas son nectáreos que segrega unha substancia azucrada para atraer os insectos

Flores grandes, agrupadas en inflorescencias; cáliz de 5 sépalos e cáliz de 5 pétalos brancos ou rosados; estames numerosos.

O froito é unha drupa carnosa, de cor vermella, comestible.

Utilidades: Os froitos empréganse para o consumo humano. Tamén teñen importancia ecolóxica porque os consomen moitos animais. A madeira emprégase para a fabricación de móbels.

Glándulas

Folla e flor

Espiño albar, estripeiro Crataegus monogyna Jacq

Cast. Majuelo, espino albar / Ing. Hawt-horn / Fr. Aubépine

Do grego KRATALOS 'forte', en alusión á madeira. GINO 'muller'; MONOGYNO fai referencia a que o ovario ten un único estilo.

Arbusto ou pequena árbore espiñenta, que pode acadar ata os 5 m de altura.

Follas simples, caedizas, con tres lóbulos dentados no vértice e de dous a catro máis que poden chegar a dividir a folla.

Flores de cor branca que teñen un olor forte e inconfundible; 5 sépalos parcialmente soldados en tubo e 5 pétalos brancos; cando abre a flor obsérvanse moi ben as anteras de cor rosa; aproximadamente 20 estames, dos cales 10 son máis longos que os outros 10; as flores están agrupadas en inflorescencias.

Froito ovoide, avermellado, fariñento, leva os sépalos revoltos no seu ápice.

Utilidades: Cómeno as cabras, a leña e bo combustible, a madeira emprégase para escultura e torno; tamén se planta para formar sebes e é un bo patrón para enxertar froiteiras de óso. Medicinal: as flores son sedantes e actúan como tónicos dos aparatos circulatorio e respiratorio.

Folla e flor

Froito

Freixo

Fraxinus excelsior L.

Cast. Fresno; Ing. Ash; Fr. Frêne

Do lat. FRAXINU. EXCELSIOR en latín significa de 'alto, elevado', débese a que este é o freixo de maior talla.

Árbore de copa alta, de 20 a 30 m., co tronco recto e a tona lisa, de cor gris verdosa nos exemplares novos, e castaño-gris cando ten máis idade; as xemas son negras e aveludadas.

Follas caedizas, opostas e compostas por entre 7e 13 folíolos, dentados na beira, con máis dentes que nervios laterais. Os nervios centrais da folla son algo veludos polo envés.

As flores sen cáliz nin corola e con estames reducidos a dúas anteras púrpura; agrúpanse en inflorescencias que poden conter flores masculinas e femininas mesturadas ou separadas. Florece de febreiro a abril, e as flores aparecen antes que as follas.

Os froitos son sámaras con forma de lanza, duns 5 cm., de cor verde clara entes de madurar e castañas cando maduran a finais do verán.

Froito

Utilidades: En ebanistería para mangos de ferramentas, para facer carbón e directamente como combustible (arde ben mesmo de verde).

Antigamente estaba moi demandado para facer os eixos dos carros, e tamén se empregaba como substituto da quina contra a febre.

Un magnífico percorrido polas árbores do país, feito con rigor científico e extraordinarias fotografías que non só nos axudan a identificar cada árbore, senón que nos mostran a monumentalidade dos exemplares máis senlleiros de cada especie.

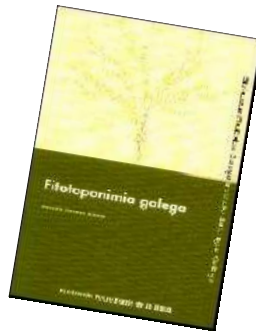

Leiro Lois, Adela [et AL.]: Árbores de Galiza.

O mellor estudo existente sobre os nomes que teñen a súa orixe no reino vexetal; son os nomes dos lugares, que orixinan tantos e tantos apelidos xenúinamente galegos.

Imprescindible para calquera consulta sobre o tema

Navaza, Gonzalo:

Fitotoponimia galega. A Coruña :Fundación Barrié de La Maza, 2006.

Bibliografía básica utilizada

Sobre árbores

VV. AA.: Ánxel Fole, a natureza e as árbores. Santiago :Xunta, 1997

Niño Ricoi, Henrique: Guía das árbores de Galicia. A Coruña :Baía. Acompaña CD ROM

Rozas Caeiro, Antón: As árbores. Vigo :Galaxia, 1990

Silva-Pando, Fco. Javier: Guía das árbores e bosques de Galicia. Vigo :Galaxia, 1992

VV. AA.: Galicia: Natureza : Botánica. A Coruña :Hércules, 2002- T. XLI, XLII, XLIII.

Dicionarios

Segura Munguía, Santiago: Diccionario etimológico latino-español. Madrid :Anaya, 1985

Rodríguez González, Eladio: Diccionario enciclopédico gallego-castellano. --Vigo :Galaxia, 2001. 3 v.

Cando a carballeira zoa, sae ben a boroa

Carballo Quercus robur L.

Cast. Roble, Carvalho, carvajo / Ing. Oak / Fr. Chêne

ROBUR é o nome en latín, que en galego non se deu imposto á forma prerromana carballo, aínda que de derivados seus veñen rebalo, reboredo, reborde, rebordado, rebordado, etc.

Árbore caducifolia de gran porte, ata 45 m de altura. A casca é lisa nos carballos novos, de cor verdosa, agrisada ou pardo-vermella, e rachada e tirando a parda na madurez. Pode chegar a superar os 1000 anos.

As follas son simples, alternas, ovais e lobuladas, de 10-12 cm. de lonxitude e 8 de anchura, de cor verde escura pola face e clara polo envés, co pecíolo moi curto.

As flores son unisexuais, e aparecen masculinas e femininas na mesma árbore. As masculinas, amarelas, agrúpanse en amentos delgadas e colgantes. As femininas teñen forma globosa, de cor parda e con estigmas vermello, nacen en grupos de 2 a 4 nos gromos novos, e son de moi pequeno tamaño. Florece de febreiro a marzo e a polinización realízase polo vento (anemógama).

Os froitos son as landras; son froitos secos de cor castaña, lustrosos, miden 3-4 cm. de longo e 1,5-2 cm. de ancho; están cubertos por unha cúpula leñosa e aparecen en grupos de 2-4 sobre rabiños de 4-8 cm. de lonxitude; maduran en setembro.

Utilidades: A madeira é dura, pesada, resistente á podrencia, pero difícil de traballar. Empregouse moito na construción naval, para as travesas das vías do ferrocarril, e para a fabricación de bocois de viño.

Nos carballos obsérvanse con moita frecuencia bugallos orixinados por insectos Himenópteros Cinípedos. Os bugallos ou cecidias poden ser definidos como estruturas anormais de parte dos tecidos ou órganos das plantas que se desenvolven pola reacción específica á presenza dun organismo indutor; prodúcese unha reacción da planta que inclúe basicamente o desenvolvemento anormal ou patolóxico das células, tecidos ou órganos; en moitos insectos cecidóxenos o bugallo desenvólvese tras a posta, sendo empregados polas larvas como un medio de procurarse nutrición especializada e refuxio.

Bugallos diversos.

Os bugallos non son froitos, senón estruturas anormais provocadas por insectos de

Flor feminina do carballo

Flor masculina do carballo

